

Процесуальні правовідносини слідчого з особою, яка провадить дізнання

Питання процесуальних правовідносин слідчого й органів дізнання були і залишаються об'єктом численних теоретичних досліджень. Ці відносини в юридичній літературі і на практиці називають взаємодією, а способи зв'язку між цими суб'єктами – формами взаємодії. Під взаємодією вказаних суб'єктів кримінального процесу слід розуміти основу на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність, яка спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства при керівній ролі слідчого та чіткому розмежуванні їх компетенції (5,с.28).

Щодо відносин слідчого з особами, які провадять дізнання, то може здатися, що такої взаємодії бути не може, оскільки, по-перше, якщо справа передана вже слідчому для провадження попереднього слідства, такої процесуальної фігури, як особа, яка провадить дізнання, вже немає (по цій конкретній справі); по-друге, слідчий вступає у правовідносини лише з органом дізнання (точніше, його начальником).

Стосовно першого зауваження, варто зазначити, що під особою, яка провадить дізнання, у цій статті розуміється не лише особа, яка провадила розслідування у формі дізнання конкретної кримінальної справи, а взагалі посадова особа органу дізнання. Зрозуміло, що нею може бути не будь-який співробітник органу дізнання, а лише той, який входить або до штатних підрозділів дізнання або до відповідних оперативних підрозділів, що також можуть провадити розслідування у формі дізнання (КР, ДСБЕЗ).

Щодо другого зауваження, то, на нашу думку взаємодія між слідчим і особою, яка провадить дізнання, все-таки має місце, але вона має певні особливості. Правовідносини, що виникають у перебігу такої взаємодії, на нашу думку, можна розглядати на двох рівнях дослідження. Перший – це правовідносини, коли на початковому етапі, як правило, вирішуються питання організаційного характеру. Наприклад, слідчий вступає у кримінально-процесуальні правовідносини першого рівня з керівником органу дізнання, який

вирішує питання про конкретного виконавця процесуальних дій, що ініціюються слідчим. У випадку, коли з будь-яких причин неможливо виконати процесуальну вимогу слідчого ці правовідносини на цьому першому рівні і завершуються.

У разі можливості задоволення вимог слідчого начальник органу дізнання вступає у правовідносини з кимось із своїх співробітників, якому делегує частину повноважень органу дізнання. Після цього представник органу дізнання, який одержав таким чином конкретну кримінально-процесуальну правоздатність, вступає у правовідносини другого рівня з ініціатором процесуальних вимог, тобто зі слідчим. У останньому випадку слідчий може обмежитися відносинами з начальником органу, що, як правило, має місце при окремому дорученні, або ж вступає у реальні правовідносини зі співробітником органу дізнання, який призначений начальником, як це має місце в слідчо-оперативній групі або при участі представників органу дізнання у слідчих діях разом зі слідчим.

Таким чином, при необхідності скористатися допомогою органу дізнання при розслідуванні і вирішенні кримінальних справ слідчий повинен адресувати відповідне звернення начальнику органу. Саме цим шляхом і йде практика. Із вивчених нами 100 кримінальних справ у 68 містились окремі доручення, адресовані начальникові відповідного РОВД.

Процесуальні відносини слідчого й осіб, які провадять дізнання, можна розкрити шляхом висвітлення суті і форм взаємодії. У процесуальній літературі багато уваги приділялося дослідженню форм взаємодії органів дізнання зі слідчим. На нашу думку, за аналогією з ними можна класифікувати і розглянути відносини останнього й осіб, які провадять дізнання. Це є можливим тому, що, як уже відмічалось раніше, процесуальні відносини слідчого з особою, яка провадить дізнання, можуть розпочатися і здійснюватися, за певними винятками, лише опосередковано через керівника органу дізнання.

На нашу думку, форми взаємодії осіб, які провадять дізнання, зі слідчим можна класифікувати на:

а) процесуальні, тобто які регулюються кримінально-процесуальним законом (повідомлення про наслідки оперативно-розшукових дій, якщо у справі, переданій слідчому, не встановлено

особу, яка його вчинила (ст.104 КПК України); доручення і вказівки слідчого щодо провадження слідчих та розшукових дій (ст.104, 114 КПК України); надання допомоги слідчому при провадженні окремих слідчих дій) (ст.114 КПК України);

б) організаційні, тобто, передбачені відомчими нормативними актами (планування спільних слідчих і оперативно-розшукових заходів; одночасне здійснення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; звіти оперативних працівників, слідчих та експертів про виконання запланованих заходів керівникам відповідних підрозділів; обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією; спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи; спільне обговорення профілактичних заходів) (3;4).

У зв'язку з тим, що багато питань процесуальних відносин слідчого і осіб, які провадять дізнання, знайшли достатньо повне і всебічне вирішення у відповідних наукових роботах, присвячених процесуальній взаємодії слідчого з органами дізнання, у даній статті увага буде приділена лише тим з них, які, з нашої точки зору, викликають інтерес, є дискусійними і вимагають удосконалення їх правової регламентації.

Насамперед розглянемо декілька суттєвих практичних питань взаємодії осіб, які провадять дізнання, зі слідчим, що виникають при аналізі функціонування слідчо-оперативних груп. Практика вже давно підтвердила життєздатність такої форми взаємодії, як слідчо-оперативна група. При наданні окремого доручення провести слідчу чи розшукову дію слідчий звертається до начальника органу дізнання, який потім передає підлеглим це доручення для виконання. При постійній же взаємодії слідчий сам дає завдання співробітникам міліції, які входять до складу слідчо-оперативних груп, в результаті чого економиться час, краще усвідомлюється смисл завдання, його мета(2, с.143). Хоча діяльність таких груп законом не передбачена, у слідчій практиці вона має місце. Можна вирізнити чотири види слідчо-оперативних груп, кожній з яких притаманні свої завдання, особливості створення і функціонування (7, с.60-67).

Чергова слідчо-оперативна група. Її створення передбачено відповідними відомчими Інструкціями. Як одиниця, вона фактично і формально не існує, оскільки її склад постійно змінюється в залежності від чергових працівників прокуратури, МВС. Завданням

таких груп є оперативне реагування на повідомлення про скоєні злочини. Ці групи виїжджають на місця подій, що сталися в даному районі (місті), провадять їх огляд, невідкладні слідчі дії й оперативно-розшукові заходи. Разом з важливістю і необхідністю діяльності таких груп існує і негативний момент, оскільки після закінчення чергування відбувається заміна її членів, тобто нема стійкого “робочого контакту”.

Слідчо-оперативна група, яка створена для розкриття і розслідування конкретного злочину. На практиці вона створюється спільним наказом прокурора району чи міста і начальника органу внутрішніх справ для розкриття і розслідування конкретного злочину з числа слідчих прокуратури, співробітників кримінального розшуку і дільничних інспекторів міліції, як правило, через декілька днів після виявлення факту злочину і завершує свою діяльність після встановлення особи, яка його скоїла. Закінчує справу вже з відомим слідству обвинуваченим частіше всього один або група слідчих, а оперативні працівники міліції діють у рамках окремих доручень відповідно до ст.114 КПК України.

Стосовно цього виду оперативно-розшукової групи на даний час має місце дискусія відносно того, хто повинен створювати її і керувати її діяльністю. Для вирішення цього питання, на нашу думку, доцільно було б звернутися до запропонованої нами дворівневої структури правовідносин і проаналізувати її. При формуванні слідчо-оперативної групи слідчий вступає у відносини першого рівня з органом дізнання. У цьому випадку всі питання організаційного порядку вирішуються через начальника органу. Конкретні ж правовідносини другого рівня вже складаються між слідчим і особами, що провадять дізнання, – членами групи, визначеними начальником органу дізнання і наділеними повноваженнями органу дізнання.

На практиці незрідка правовідносини першого рівня здійснюються не стільки в рамках кримінально-процесуального, скільки адміністративного права. Але ж у рамках адміністративного права слідчий системи МВС є суб'єктом, на якого поширюються адміністративні повноваження начальника органу внутрішніх справ – суб'єкта управління, що протирічить процесуальній незалежності слідчого.

Крім того, наказ чи розпорядження начальника ОВС – це організаційні документи внутрішнього характеру: відомчого чи міжвідомчого, які спрямовані тільки на організацію роботи конкретної структури, а не на правове регулювання відносин цієї структури з громадянами. Думається, що саме з цим пов'язані непоодинокі випадки, коли вони не приєднуються до кримінальної справи і не повідомляються її учасникам.

У зв'язку з цим доцільно було б право створення такого виду слідчо-оперативних груп надати слідчому або начальнику слідчого відділу шляхом винесення відповідної постанови, а повноваження начальника органу дізнання обмежити лише правом поповнення групи відповідними співробітниками органу. Слідчий, за нашим переконанням, також повинен бути єдиним керівником цієї групи і нести персональну відповідальність за її діяльність та одержані результати.

Постійно діюча слідчо-оперативна група. Згідно чинної “Типової інструкції про організацію роботи постійно діючих слідчо-оперативних груп по розкриттю умисних вбивств” 1985 р. вона обслуговує територію області й обласного центру і створюється спільним наказом прокурора області та начальника обласного МВС. Персональний склад такої групи щорічно поновлюється. До неї входять слідчі з особливо важливих справ чи старші слідчі обласної або міської прокуратури, співробітники кримінального розшуку області, експертно-криміналістичної і судово-медичної служби, спеціаліст-кінолог, інші спеціалісти. Як правило, в області створюються дві або три таких групи, чергування яких здійснюється через тиждень. Її основним завданням є розкриття умисних вбивств, які скоєні в умовах неочевидності, а також вбивств минулих років, справи по яких припинені провадженням у зв'язку з не встановленням осіб, які їх скоїли.

Діяльність *спеціальних слідчо-оперативних груп* ніякими процесуальними і відомчими актами не регламентована. Однак на практиці вони все частіше зустрічаються, що дає підставу описати їх як четверту, самостійну групу. Такі групи повинні створюватися для розслідування конкретних, певних видів злочинів за напрямками: кредитно-фінансова і банківська сфера, посадові і господарські

злочини, інші резонансні злочини (7, с.66). Це групи республіканського (рідше обласного) рівня.

Потрібні групи створюються для розслідування вже виявлених злочинних дій і тому на місця пригод вони, як правило, не виїжджають. До їх складу можуть входити слідчі будь-якого одного або всіх відомств (МВС, прокуратури, СБУ, податкової міліції), співробітники кримінального розшуку, ДСБЕЗ, служби по боротьбі з організованою злочинністю, оперативні працівники органів безпеки, посадові особи митниці. Продуктивна діяльність протягом невеликого періоду часу спеціальних міжвідомчих слідчо-оперативних груп високо оцінена Президентом України (1).

Як уже зазначалося, на даний час правовою основою формування слідчо-оперативних груп, як правило, є відомчі нормативні акти. Аналіз вищеназваних Інструкцій говорить про те, що поряд з організаційним моментом вони торкаються суті діяльності цих груп. Таке становище протирічить змісту ст.1,3 КПК України, відповідно до якої порядок провадження у кримінальних справах визначається лише кримінально-процесуальним законом.

Однак у законі чіткої регламентації порядку створення та діяльності таких груп, а також взаємовідносин слідчого з представниками органу дізнання немає. І ми не можемо погодитись з авторами Науково-практичного коментаря Кримінально-процесуального кодексу України, які вважають, що правовою підставою для створення слідчо-оперативних груп виступають положення ст. 114 і 119 КПК (6, с.185), оскільки створення і діяльність таких груп принципово відрізняються від проведення слідства у справі кількома слідчими (ст.119 КПК) і від направлення ними відповідно до ст.114 КПК доручень органу дізнання про виконання окремих слідчих та розшукних дій.

Всебічне нормативне регулювання функціонування слідчо-оперативних груп у кримінальному процесі виправдане і в теоретичному, і в практичному плані. Удосконалення правової регламентації правовідносин між суб'єктами процесу, які входять до цього утворення можливе шляхом розширення прав та обов'язків кожного з них. З цією метою необхідно визначити: повноваження керівника групи; повноваження слідчих – членів групи, перелік питань, які вони вправі приймати самостійно; права та обов'язки

слідчих і співробітників органу дізнання, якщо їх співробітництво має тривалий характер і не обмежено рамками окремих доручень; порядок вирішення протиріч між членами групи. Для осіб, які входять до складу групи від органу дізнання, особливу значимість таке регулювання має в плані розширення їх кримінально-процесуальної правосуб'єктності. На нашу думку, кримінально-процесуальну правоздатність останніх потрібно розширити шляхом надання особі – представнику органу дізнання можливості провадження не лише невідкладних, а будь-яких слідчих дій у справі, окрім тих, які стосуються виключної компетенції слідчого.

У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно ввести в КПК України нову норму, де закріпити, що для розслідування особливо складних справ створюються слідчо-оперативні групи, до складу яких повинні входити слідчі різних відомств і оперативні співробітники органів дізнання. Керівництво діяльністю такої групи покладається на одного з слідчих. Щодо доручень і вказівок слідчого співробітникам органів дізнання, то вони, на наш погляд, можуть бути дані ним, як у письмовій, так і усній формі.

Повноваження всіх членів групи дійсні на період участі в ній. Розподіл обов'язків, визначення завдань оперативним працівникам і форми звіту про їх виконання повинні здійснюватися керівником групи в залежності від її чисельності і складу, обсягу і напрямків роботи у справі, конкретних ситуацій у справі, що виникають у процесі взаємодії.

Іншою, мабуть, найпоширенішою формою взаємодії слідчого й органу дізнання є окреме доручення слідчого про провадження певних процесуальних дій. У таких випадках відносини слідчого, як правило, припиняються на першому рівні. Після направлення доручення чи вказівки начальникові органу дізнання слідчий уже не вступає у безпосередні відносини з особою, яка провадить дізнання.

Але стосовно цієї форми взаємодії виникає дискусійне питання, що стосується процесуального становища осіб, які провадять дізнання. Чи може безпосередній виконавець виходити за рамки переліку процесуальних дій, які визначені у дорученні? Оскільки рамки окремого доручення визначають правосуб'єктність органу дізнання в конкретній кримінальній справі і не дозволяють йому самостійно розширювати свою компетенцію, то, на перший погляд,

можна зробити висновок, що це неприпустимо. На нашу думку, доцільно було б так організувати слідчу практику, щоб у виконуючого окреме доручення завжди був широкий вибір процесуальних дій, які він міг би використати в необхідних випадках. З цією метою слід було б увести в закон положення, яке дозволяло б виконавцю окремого доручення у випадках, що не терплять відкладення, самостійно виходити за рамки доручення і виконувати необхідні слідчі дії з невідкладним повідомленням ініціатора доручення.

Виникає ще одне дискусійне питання: чи повинен начальник органу дізнання затверджувати результати процесуальних дій особи, яка провадить дізнання, в рамках цього доручення? Для відповіді на нього розглянемо дві процесуальні ситуації: а) виконання окремого доручення без будь-яких відхилень від завдання; б) вихід виконавця за рамки доручення.

У першій ситуації начальник органу дізнання виконує в основному організаційну функцію: він визначає конкретного виконавця. Після закінчення виконання завдання слідчого в рамках процесуальних правовідносин контроль зі сторони начальника повинен бути лише по перевірці відповідності результатів вимогам завдання, так як за правомірність самого завдання відповідальність несе слідчий (2, с.139). В цьому випадку достатньо буде обмежитися підписанням начальником супровідного документа від імені органу з результатами виконаного завдання.

Трохи інша ситуація складається тоді, коли орган дізнання виходить за рамки доручення. Тут вже відповідальність за процесуальну діяльність поза рамками завдання слідчого несе орган дізнання. Думається, що розширення кримінально-процесуальної правоздатності осіб, які провадять дізнання, залежить від начальника органу дізнання, якому надані більш широкі повноваження. Звідси впливає висновок, що у випадку виконання процесуальних дій, які не зазначені у окремому дорученні слідчого, діяльність особи, яка провадить дізнання, повинна здійснюватись під контролем начальника органу дізнання у формі затвердження результатів такої дії.

Список літератури: 1. Виступ Президента України Л.Кучми на розширеному засіданні Координаційного комітету при Президенті України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю // *Голос України*. – 1995. – 1 лют. 2. Дознание в органах внутренних дел / Под ред. А.А.Чувилёва. – М.: Изд-во МВШ МВД СССР, 1986. – 72с. 3. Інструкція по організації діяльності органів попереднього слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими службами органів внутрішніх справ України у розкритті і розслідуванні злочинів / Затв. наказом МВС України від 25.11.1992р., №745. 4. Інструкція щодо організації діяльності штатних підрозділів дізнання у системі МВС України та взаємодії їх з іншими службами органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів / Затв. наказом МВС України від 29.12.1995р., №880. 5. Кругликов А.П. Правовое положение органов и лиц, производящих дознание в советском уголовном процессе. – Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1986, – 43с. 6. Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: Юрінком Інтер, 1997, – 624с. 7. Синєокий О.В. Виды следственных и следственно-оперативных групп: сравнительный анализ // *Государство и право*. – 1997. – №1. – С.60–67.